

Ordbogssamarbejde i Norden

En forudsætning for bedre sprogforståelse i Norden er at der indsamles og akkumuleres viden om ligheder og forskelle mellem de nordiske sprog, skriver Lars Trap-Jensen. Med fokus på ordbogsprojekter præsenterer han en række af de sammenhænge de nordiske leksikografer samarbejder i.

Danskere ynder at opfatte deres land som en lille nation og deres sprog som et af de små sprog i verden. Da jeg i sin tid underviste som dansk lektor i Schweiz, gjorde vi en del ud af at forklare de studerende at det ikke er tilfældet: Den der lærer sig norsk, svensk eller dansk, får som sidegevinst automatisk adgang til et sprogområde der er væsentlig større. Forskellene mellem de skandinaviske sprog er ikke større end dem der er mellem fx plattyske, frankiske og alemanniske dialekter af tysk – for slet ikke at tale om de indbyrdes helt uforståelige varianter af kinesisk som man traditionelt har betegnet dialekter. Anskuet på den måde bliver skandinavisk med over 18 millioner modersmålsbrugere det tolvtestørste sprog i Europa, og på verdensplan placerer det sig omkring rang 50, næsten på størrelse med de største sprog i Afrika, *hausa* og *yoruba*, hvis man lige ser bort fra arabisk. Så vi er slet ikke så små endda.

Men hvis vi umiddelbart kan forstå hinanden, er der så overhovedet brug for ordbogssamarbejde, kan man spørge. Her må man for det første sondre mellem det samarbejde der finder sted mellem folk der arbejder praktisk eller teoretisk med ordbøger, og så konkrete projekter der går ud på at udarbejde ordbøger mellem de nordiske sprog. Og for det andet må man huske på at det nordiske sprogområde omfatter mere end de nærtbeslægtede skandinaviske sprog dansk, norsk og svensk. Endelig kan man læse andetsteds i dette nummer at selv den skandinaviske nabosprogsforståelse ikke har det helt så godt som man kunne ønske sig.

Det "særligt nordiske" er for mange mennesker efterhånden blevet reduceret til noget som politikere lidt klicheagtigt ynder at tage frem ved festlige lejligheder. Alligevel vil jeg hævde at der også er en kerne af substans som man meningsfuldt kan bruge. De nordiske lande har som bekendt en lang tradition for samarbejde

inden for politik, kultur og undervisning. Da Nordisk Råd blev stiftet tilbage i 1950'erne, var et vigtigt mål at bedre sprogforståelsen mellem de nordiske lande, og sprogfællesskabet har altid haft en fremtrædende plads som forudsætning for det øvrige nordiske samarbejde. Nordisk Råd spiller en vigtig rolle som koordinerende organ for den formaliserede del af sprogsamarbejdet. Under vekslende betegnelser har sprogudvalg haft til opgave at fungere som sagkyndigt organ for Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd. De har koordineret samarbejdet mellem de nordiske sprognævn, samarbejdet med de udenlandske lektorer og haft ansvaret for de tværgående sproglige støtteprogrammer i Norden. Den tradition har sat sig konkrete spor, både i faglige netværk mellem personer og i konkrete projekter. Lad os se nærmere på nogle af dem.

Foreninger

En forudsætning for bedre sprogforståelse i Norden er at der indsamles og akkumuleres viden om ligheder og forskelle mellem de nordiske sprog. Når det drejer sig om sprog som dansk, norsk og svensk, der ligner hinanden meget i grammatik og sprogbygning, kommer det kontrastive hurtigt i fokus, herunder ikke mindst kortlægning og dokumentation af ordforrådet i de forskellige sprog. De personer der beskæftiger sig med systematisk beskrivelse af ordforrådet, kaldes leksikografer, og i dette fagmiljø har der længe eksisteret et nordisk samarbejde sådan som det er naturligt mellem kolleger inden for et specialiseret område. Ikke mindst etableringen af Nordisk Forening for Leksikografi (NFL) i 1991 har haft stor betydning for samarbejdet om ordbogsforskning og ordbogsudgivelser. NFL har siden grundlæggelsen hvert andet år været vært for en nordisk leksikografisk konference. Elleve af slagsen er

Doubt 1999 (120 x 120 cm).

det indtil nu blevet til, holdt på skift i de nordiske lande inklusive Færøerne. Foreningen har desuden hvert år siden 1994 arrangeret et symposium for en indbudt kreds af leksikografer der har mødtes om et bestemt leksikografisk tema. Eksempler på temaer er 'ordbøger og sprogteknologi', 'sprognormering i nordiske ordbøger', 'ordbøger mellem de nordiske sprog' og 'ordbøger over små sprog i Norden'.

De mange bidrag der er leveret til disse arrangementer, er publiceret i foreningens to faglige tidsskriftserier: *Nordiske Studier i Leksikografi* og *LexicoNordica*, der indtil nu er udkommet med henholdsvis 11 og 18 numre. Den omfattende litteratur heri fungerer som referenceværker for forskning og undervisning i leksikografi i hele Norden. *LexicoNordica* indeholder desuden anmeldelser af de vigtigste ordbøger der udgives i Norden, noget der giver alle beskæftigede inden for området mulighed for at holde sig fagligt orienteret om forskningen og de seneste udgivelser. På foreningens hjemmeside er det muligt at downloade en stor del af artiklerne, ligesom man kan se en samlet oversigt over temaer på symposierne.

Konferencer, symposier og tidsskrifter har utvivlsomt virket befordrende for et øget nordisk samarbejde, og flere ordbogsudgivelser er kommet i stand gennem foreningskontakter. Det mest håndfaste bevis er måske udgivelsen af *Nordisk Leksikografisk Ordbog*, som blev til på NFL's initiativ og udgivet i 1997. Det er en terminologisk ordbog, navnlig henvendt til leksikografer, som fastlægger fagets omfang og grænser og beskriver dets indhold i omkring 1000 artikler om leksikografiske termer. Et vigtigt formål har været at harmonisere begrebsinventaret på alle de nordiske sprog, ligesom artiklerne jævnføres med den internationale terminologi med ækvivalenter på engelsk, tysk og fransk. Ordbogen bidrager på den måde også til at udvikle de nordiske sprog som forskningsprog.

Afgørende for NFL's succes har utvivlsomt været den støtte foreningen har nydt fra nordisk side, også af økonomisk art. Indtil 2003 modtog foreningen fast sekretariatsbistand fra Nordisk Sprogråd, mens den i de senere år har været henvist til at søge midler fra de fælles nordiske sprogprogrammer til afholdelse af møder og konferencer samt udgivelse af tidsskrifter. Selvom det har givet større økonomisk usikkerhed, har NFL dog været i stand til at finansiere sine aktiviteter, og i sammenligning med tilsvarende vilkår for søsterorgani-

sationer i Europa og Nordamerika kan forholdene ikke betegnes som andet end fair.

Samarbejdet mellem sprognævnene

NFL er ikke den eneste forening hvor der foregår ordbogssamarbejde. De nordiske sprognævn har altid stået centralt i det nordiske sprogsamarbejde, og en del af sprognævnenes arbejde vedrører også ordbøger. I Danmark er det fx Dansk Sprognævn der udarbejder den officielle danske retskrivningsordbog, og den er dermed også påvirket af de principper for sprognormering der bl.a. koordineres på de nordiske sprognævns regelmæssige møder. Derudover ses der fra tid til anden selvstændige ordbogsinitiativer i regi af det nordiske sprognævnsamarbejde, senest det igangværende projekt *Nordisk netordbog for børn*, der henvender sig til børn i alderen omkring 12 år og beskriver det centrale ordforråd på ca. 3.000 ord, i første omgang primært danske, norske og svenske ord og fraser.

Også på det terminologiske område har sprognævnene samarbejdet om at udarbejde oversigter over betegnelser for de nordiske sprog inden for forskellige områder. Det har ført til udgivelse af ordlister som *Ersättningsord for vissa engelsk-amerikanska lånord i danskan, norskan och svenskan* (1963), *Flytrafikens terminologi* (1966), *Turistord i Norden: Dansk-finsk-færøsk-islandsk-norsk-svensk turistordliste* (1979), *Grundordliste mellom de skandinaviske språkene* (1988-98), *Ord for tal* (1990), *Statsnavne og nationalitetsord* [Dansk-norsk-svensk-finsk-islandsk] (1994), *Íslendskur-føroyiskur orðalisti* (1995) og *Nordisk möteordslista* (2003). Nogle af ordlisterne kan ses online på sproget.dk.

Nordiske ordbogsprojekter

Den der studerer et andet sprog, stiller naturligvis de samme krav til kvalitet og omfang af hjælpemidler hvad enten det pågældende sprog er et verdenssprog som engelsk eller et – målt i antal talere – lille sprog som færøsk. Men uanset behovet hos den enkelte er de private forlags ordbogsproduktion i sidste ende bestemt af markedsvilkårene, og her kan man konstatere at det ikke er videre attraktivt at udarbejde mellemstore og store ordbøger mellem de nordiske sprog. Det er derfor nok ikke overraskende at de største og grundigste ordbøger er udarbejdet mellem de mindre sprog færøsk og islandsk og de større skandinaviske sprog, af historiske grunde især dansk. Her er det samfundsmæssige behov størst, idet adgang til uddannelse stadig foregår via et skandinavisk sprog selvom engelsk trænger sig på, navnlig på Island. Desuden findes der mellem finsk og især svensk store tosprogsordbøger.

Ellers har forlagernes interesse for nordiske tosprogsordbøger traditionelt begrænset sig til de mindre skandinaviske ordbøger med fokus på kontrastive forskelle, de "lumske ligheder", henvendt til enten turistsegmentet (ofte med begge retninger samlet i én ordbog) eller til skolernes undervisning i nabosprog. En undtagelse i den sammenhæng udgør *Svensk-Dansk Ordbog*, som udkom i 2010 på Politikens Forlag. Den er med sine ca. 50.000 opslagsord en væsentlig mere omfattende ordbog end andre svensk-danske ordbøger på markedet, men er betegnende nok heller ikke redigeret af forlaget selv, men af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og finansieret af midler fra private og offentlige fonde.

På grund af den manglende kommercielle interesse er flere nordiske ordbogsprojekter kommet i stand som et samarbejde mellem institutioner og finansieret af midler fra private fonde eller offentlige instanser. I det følgende beskrives nogle udvalgte projekter der viser spændvidden i samarbejdsrelationerne, men det er naturligvis blot punktnedslag og ikke nogen udtømmende liste.

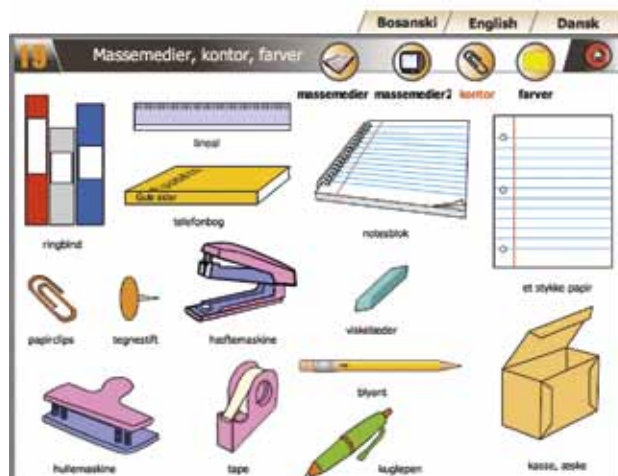
ISLEX

Den internordiske netordbog *ISLEX* er et eksempel på et projekt der er født som et nordisk samarbejdsprojekt. Ordbogen har islandsk som kildesprog, og grundstammen på ca. 50.000 islandske opslagsord har ækvivalenter på dansk, norsk bokmål, nynorsk og svensk. Projektet er opstået som et samarbejde mellem leksikografiske afdelinger ved Islands Universitet i Reykjavik,

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i København, Universitetet i Bergen og Göteborgs Universitet. Redaktionerne har fået støtte til deres arbejde fra ministerierne i hvert enkelt land (i Danmark fra Kulturministeriet og Undervisningsministeriet), ligesom Nordisk Ministerråds sprogprogrammer har bidraget med midler til fællesudgifter såsom mødeaktiviteter og udvikling af hjemmeside. Man kan opfatte projektet som en model for en række af tosprogsordbøger mellem islandsk og andre målsprog. Betydningsopdelingen og beskrivelsen af det islandske kildesprogsmateriale er sket uafhængigt af målsproget, og derfor er det forholdsvis enkelt – og tilsvarende billigt – at udbygge samarbejdet med redaktioner for flere sprog. På den måde er senest færøsk begyndt at komme til, og der er interesse fra yderligere sprog. Omvendt er den uafhængige beskrivelse forbundet med en ulempe set fra et kontrastivt perspektiv: Det fører undertiden til unødigt og derfor lidt irriterende redundans, fx når tre islandske betydninger af *auga* alle gengives med dansk 'øje'. Men denne pris kan godt vise sig værd at betale hvis det er det der skal til for at få flere store tosprogsordbøger for islandsk.

Lexin

Lexin er opstået som en serie basisordbøger mellem svensk og en række indvandrersprog i Sverige. Initiativet til serien blev taget i 1977 af det svenske skolevæsen som et hjælpemiddel til undervisning i svensk for indvandrere. Udgangspunktet var en svensk grundordbog

Eksempel på billedplanche fra dansk Lexin

Endgame 1999 (111 x 234 cm).

(*Svenska ord med uttal och förklaringar*) med betydningsbeskrivelser i et enkelt sprog. Denne ordbogs ordforråd og beskrivelser tjener som et standardiseret udgangspunkt for en række tosprogsordbøger, idet eksperter på forskellige indvandrersprog dernæst har oversat de svenske forklaringer og forsynet dem med ækvivalenter. De første tosprogsordbøger i serien udkom i 1984-85 og var mellem svensk og tyrkisk, serbokroatisk og kroatisk. Ordbøgerne lægger vægt på forklaringer i et enkelt sprog og viser i både ordudvalg og billedmateriale den hverdag som indvanderne møder i det svenske samfundsliv. Den ensprogede svenske basisordbog omfatter ca. 30.000 opslagsord, mens tosprogsordbøgerne findes i både mini-, midi- og maxiudgaver på henholdsvis 5-8.000, 17.000 og ca. 30.000 ord.

Ordbøgerne er siden blevet omarbejdet til onlineordbøger, og der er lagt vægt på et omfattende billedmateriale og lydfiler til udtaler af de svenske ord. Siden 2007 har det svenske Språkrådet overtaget ansvaret for *Lexin*, der i øjeblikket omfatter 18 forskellige målsprog.

Når *Lexin* nævnes i denne sammenhæng, er det fordi konceptet er blevet overtaget af andre nordiske lande efter samarbejde med den svenske redaktion. På Island har man således gennemført et pilotprojekt, mens der er lavet to ordbøger for dansk (til og fra henholdsvis svensk og tyrkisk). Længst er det norske projekt nået med 12 ordbøger fra både nynorsk og bokmål. Det er endvidere interessant at bemærke at norsk *Lexin* som

følge af de forskellige indvandrerforhold i Norge og Sverige kun har halvdelen af sprogene fælles med det svenske *Lexin*.

Tværslå

Det sidste projekt jeg vil nævne, er den tværnordiske netordbog *Tværslå*. Den er en del af samarbejdsprojektet *Nordisk Netordbog*, finansieret af Nordisk Ministerråd 2005-07. I dette projekt er der ikke produceret selvstændigt ordbogsmateriale, men til gengæld udviklet en søgefunktion der giver mulighed for samtidig søgning i en række eksisterende nordiske ordbøger, herunder Skandinavisk Ordbog, nogle af *Lexin*-ordbøgerne samt en række term- og ordlister. Skandinavisk Ordbog er i sig selv et nordisk ordbogsprojekt bestående af tre ordbøger med hver 3.000 opslagsord mellem dansk, norsk og svensk.

Personer og netværk

Som det gerne skulle være fremgået af det foregående, er der et aktivt samarbejde om ordbøger i Norden. Samarbejdet har resulteret i en række konkrete resurser, forhåbentlig til nytte for mange ordbogsbrugere. Men samarbejdet giver sig derudover udslag på en indirekte, men ikke af den grund mindre vigtig måde, nemlig i de personlige netværk som opstår mellem ordbogsfolk i Norden. Hvis man først tager de nationale briller på, har der naturligt nok altid været en tradition for at nye

Endgame 1999 (111 x 234 cm).

ordbøger har orienteret sig i de eksisterende værker når det gælder fx udvalg af opslagsord og deres beskrivelse. Derved får nationale ordbøger som *Ordbog over det danske Sprog*, *Nudansk Ordbog* og *Den Danske Ordbog* en betydning som referenceværker der rækker ud over værkerne selv. Hvis man eksempelvis ser på ordudvalget i Gyldendals store tosprogsordbøger, er gælden til *Ordbog over det danske Sprog* mærkbar.

På tilsvarende måde påvirker nordiske projekter hinanden uden at der nødvendigvis findes et formaliseret samarbejde. Jeg husker fx hvordan vi under udarbejdelsen af *Den Danske Ordbog* ofte skævede til *Svensk ordbok*, der udkom i 1986, og tilsvarende fortæller vores svenske kolleger hvordan de har ladet sig inspirere af *Den Danske Ordbog* til den reviderede tobindsudgave af *Svensk ordbok*, der udkom i 2009 og nu planlægges udgivet som netordbog.

På det sprogteknologiske felt er et andet eksempel på ikke-formaliseret samarbejde det norske *WordNet*-projekt, der gennemføres i disse år. *WordNet* er betegnelsen for en række internationale resurser, hvor sprogets ordforråd opdeles i betydninger og en lang række semantisk-leksikalske relationer mellem dem udtrykkes i et formelt sprog. På den måde bliver de anvendelige for it-systemer, fx til intelligent informationshåndtering og forbedret søgning på internettet. Det norske projekt gennemføres ved at oversætte det danske *WordNet*, *DanNet*, som allerede eksisterer – ikke

som et formaliseret samarbejde mellem institutioner, men i kraft af det gode kendskab man får til hinandens resurser gennem regelmæssig kontakt.

Selvom ordbogsfolk får deres inspiration mange steder fra, naturligvis også internationalt, er de personlige, kollegiale netværk nok noget af det der betyder mest, og de fungerer som ringe i vandet: Mest centralt er nærmiljøet og det nationale netværk, men umiddelbart derefter kommer de nordiske kolleger – før de internationale kontakter. Det er vel så enkelt at vi mødes jævnlig, arbejder under sammenlignelige politiske og kulturelle vilkår og, ikke mindst, kan kommunikere med hinanden direkte på vores egne sprog.

Udvalgte nordiske resurser på nettet

ISLEX: <http://islex.dk>

LexicoNordica: <http://nordisksprogkoordination.org/nfl/publikationer/lexiconordica>

Lexin: <http://lexin.emu.dk> (dansk)

<http://lexin.nada.kth.se/lexin> (svensk)

<http://decentius.aksis.uib.no/lexin.html> (norsk)

Nordiske ordlister: <http://sproget.dk/raad-og-regler/ordlister>

Nordiske Studier i Leksikografi: <http://nordisksprogkoordination.org/nfl/publikationer/nordiske-studier-i-leksikografi>

Skandinavisk ordbog: <http://www.nada.kth.se/skandlexikon>

Tværslå: <http://ordbok.nada.kth.se>